

Mājsaimniecību sastāvs un labklājība

Ieavads

Demogrāfisko un sociālekonomisko pārmaiņu ietekmē ir mainījusies mājsaimniecību struktūra Eiropā. Ir palielinājies vienas personas mājsaimniecību skaits; ir samazinājies to mājsaimniecību skaits, kurās ir bēri; mājsaimniecības ir kļuvušas daudzveidīgākas, jo ir izveidojušas alternatīvas ģimenes formas, un ekonomikas krīzes iespāidā ir palielinājies vairāku pauaudžu mājsaimniecību un mājās dzīvojošu gados jaunu pieaugušo skaits. Šajā ziņojumā ir ilustrēta mājsaimniecību veidu daudzveidība ES, tas, kā tās ir mainījušās 10 gadu laikā un kā mājsaimniecību struktūra ir saistīta ar subjektīvo labklājību un sociālo atstumtību.

Politikas konteksts

Sociālā politika (piemēram, mājokļu un ģimeņu politika) lielākoties ir dalībvalstu kompetencē. Tomēr ES līmeņa politika (Eiropas sociālo tiesību pīlārs, Darba un privātās dzīves līdzsvara direktīva un Padomes ieteikums par augstas kvalitātes agrīnās pirmsskolas izglītības un aprūpes sistēmām) atzīst ģimeņu daudzveidību un tādējādi arī ietekmē mājsaimniecības. Lielākajā daļā dalībvalstu viena no politikas problēmām ir demogrāfiskā novecošana un dzimstības samazināšanās, un dažas valdības ir ieviesušas politikas nostādnes vai juridiskās tiesības, tādējādi reaģējot uz mājsaimniecību daudzveidības palielināšanos, piemēram, atzītot konkubinātu, viendzimuma laulības vai jauktas ģimenes.

Galvenie konstatējumi

- Palielinās vienas personas mājsaimniecību īpatsvars. Lielu daļu šādu mājsaimniecību veido gados vecākas sievietes, kuras ir zaudējušas savu (vīriešu kārtas) partneri. Tomēr ir paredzams, ka šī tendence samazināsies, jo pāru kopdzīves ilgums palielinās.
- Vienas personas mājsaimniecības ir pakļautas lielākam nabadzības un sociālās atstumtības riskam; videja un vecāka gadagājuma vientuļām personām ir sliktāka veselība un subjektīvā labklājība nekā personām, kuras dzīvo kopā ar partneri. Gados vecākiem cilvēkiem, kuri dzīvo vieni, ir labāka labklājība nekā vīnu gados jaunākiem cilvēkiem, kuri dzīvo vieni.

- Lielākajā daļā dalībvalstu ir ievērojami palielinājusies neprecētu partneru kopdzīve. Austrumu un dienvidu dalībvalstīs konkubināts joprojām ir galvenais ceļš uz laulību; Ziemeļvalstīs un Eiropas rietumu valstīs tā bieži ir pastāvīga kopdzīves forma.
- Kopā dzīvojošiem partneriem ir sliktāka subjektīvā labklājība nekā precētiem partneriem.
- Daudzās valstīs ir ieviestas noteiktas tiesības uz īpašumu un pabalstiem kopā dzīvojošiem pāriem, tomēr lielākajā daļā valstu ir vajadzīga formāla reģistrācija.
- Pāriem bez bēriem ir labāki dzīves apstākļi un labāks darba un privātās dzīves līdzvars nekā pāriem, kuriem ir bēri. Tomēr vīnu subjektīvā labklājība ir sliktāka. Vecuma grupā pēc 65 gadiem ir mazāka kopsakarība starp labklājību un bērnu neesību, lai gan ir novērojama saistība starp bērnu neesību un lielāku sociālo atstumtību un mazāku laimes sajūtu.
- Viendzimuma pāriem kopumā ir līdzīgi materiālie dzīves apstākļi kā pretēja dzimuma pāriem, taču tiem ir biežāka saslimstība ar hroniskām slimībām. To varētu izraisīt ar diskrimināciju saistītās garīgās veselības problēmas. Viendzimuma pāri arī piedzīvo lielāku sociālo atstumtību un retāk vēršas pie ģimenes vai draugiem pēc atbalsta.
- Pieaugot paredzamajam vīriešu mūža ilgumam, sagaidāms, ka turpinās palielināties pensionējušos pāru mājsaimniecību īpatsvars. Pensionējušies pāri ir laimīgāki, apmierinātāki un optimistiskāki nekā pensionējušies cilvēki citu veidu mājsaimniecībās, un vīniem, jo īpaši sievietēm, ir arī labāki materiālie dzīves apstākļi.
- Ievērojamas ir atšķirības starp dzimumiem pēc pensionēšanās. Sievietes lielākā vecumā ir vairāk pakļautas nabadzības riskam. Daudzas valstis šajā sakarā ir rīkojušās, ieviešot pārdzīvojušā laulātā pensijas un iekļaujot pensiju aprēķināšanā grūtniecības un dzemdību atvaiņojumu. Tomēr cilvēkiem, kuri ir bijuši precēti, un jo īpaši sievietēm, pēc pensionēšanās ir zināmas priekšrocības.

- Kodolģimeņu absolūtais un relatīvais skaits lielākajā daļā valstu samazinās. Vecākiem kodolģimenēs ir vislabākā subjektīvā labklājība un vislielākais optimisms starp respondentiem visu mājsaimniecību veidu kategorijās.
- Lielākajā daļā kodolģimeņu ir divi pelnītāji un visnevienlīdzīgākais neapmaksāta darba sadalījums — sievietes veic lielāko daļu mājas darbu, un daudzām ir problēmas nodrošināt darba un privātās dzīves līdzsvaru. Tēvi vairāk strādā algotu darbu nekā vīrieši bez bērniem, un viņiem biežāk ir ar to saistītas darba un privātās dzīves līdzsvarošanas problēmas.
- ES ir palielinājies vientuļo vecāku mājsaimniecību skaits. Vientuļie vecāki ir pakļauti lielākam nabadzības un nenodrošinātības riskam, un viņiem ir grūtības budžeta plānošanā, jo viņi ir vienīgie pelnītāji un viņiem ir zemāki nodarbinātības rādītāji.
- Strādājošiem vientuļajiem vecākiem visbiežāk ir problēmas līdzsvarot darba un privāto dzīvi, lai gan viņi strādā īsāku darba laiku. Gan vientuļie tēvi, gan vientuļās mātes veic vairāk mājas darbu nekā vecāki, kuri dzīvo pāri.
- Vientuļajiem vecākiem ir sliktāka subjektīvā labklājība un lielāka sociāla atstumtība nekā vecākiem, kuri dzīvo pāri. Vientuļo vecāku subjektīvajai labklājībai svarīgs ir sociālais atbalsts no ģimenes un draugiem.
- Jauktas ģimenes reti tiek atzītas ģimēnu politikā, taču to skaits palielinās. Vecākiem jauktās ģimenes ir labāki labklājības un dzīves apstākļu rādītāji nekā vientuļajiem vecākiem. Bērnu labklājība šādās mājsaimniecībās ir atkarīga no attiecību ar vecākiem un patēviem/pamātēm kvalitātes.
- Vairāku paaudžu mājsaimniecības ir vairāk izplatītas austrumu daļībvalstīs. Vecākiem un vecvecākiem šādās mājsaimniecībās ir sliktāka labklājība nekā vecākiem un vecvecākiem citās mājsaimniecībās.
- Kopā ar vecākiem dzīvojošo gados jaunu pieaugušo skaits ir palielinājies no 2007. līdz 2017. gadam.
- Šādu pieaugušo subjektīvā labklājība ir sliktāka nekā gados jauniem pieaugušajiem, kuri dzīvo atsevišķi, it īpaši vecuma grupā pēc 25 gadiem. Tomēr vecāku mājas nodrošina aizsardzību no nabadzības un var uzturēt garīgo labklājību, it īpaši gados jauniem pieaugušajiem, kuri ir bez darba.
- Bezģimeņu mājsaimniecības, kas lielākoties sastopamas pilsētās, ir vairāk pakļautas nabadzības riskam nekā citas mājsaimniecības. Personas bezģimeņu mājsaimniecībās ir gados jaunākas, visbiežāk imigranti, un viņām bieži ir problēmas ar mājvietu. Tomēr viņu labklājība ir līdzīga kā citās mājsaimniecībās.

Politikas norādes

- Gados vecākiem cilvēkiem, kuri dzīvo vieni, ir labāka labklājība nekā cilvēkiem, kuri dzīvo kopā ar saviem bērniem, lai gan tam par iemeslu var būt vairāki faktori (piemēram, slikta veselība vai zemi ienākumi). Politiku var vērst uz to, lai palīdzētu gados vecākiem cilvēkiem dzīvot neatkarīgi, lai gan dzīvošana kopienā kopā ar citiem gados vecākiem vai jaunākiem cilvēkiem var mazināt sociālo atstumtību un aizkavēt vajadzību pēc aprūpes speciālās aprūpes iestādēs.
- Dažās valstīs ir ieviesta politika, kas atzīst konkubinātu pēc kopdzīves. Šāda politika var nodrošināt aizsardzību no nabadzības finansiāli atkarīgiem partneriem. Šādu tiesību ieviešana var arī samazināt materiālās labklājības atšķirības starp dzimumiem lielākā vecumā.
- Viendzimuma pāru atzīšana un vienlīdzīgu ģimenes tiesību nodrošināšana veicina to sociālo atzīšanu; tas savukārt var nodrošināt lielāku sociālo atbalstu un lielāku labklājību un pozitīvi ietekmēt mājsaimniecību veidošanos LGBT personu vidū.
- Tiesības uz ilgāku atvaļinājumu tēviem un izmaksu ziņā pieejamu bērnu aprūpes vietu pieejamības palielināšana var uzlabot vecāku darba un privātās dzīves līdzsvaru.
- Līdz šim politika attiecībā uz vientuļajiem vecākiem ir bijusi vērsta uz nodarbinātību, tomēr ir liecības, ka apstākļi, kas saistīti ar darba meklēšanu ienākumu palielināšanai, ir palielinājuši stresu vientuļajiem vecākiem. Būtisks šķērslis vientuļo vecāku nodarbinātībai ir izmaksu ziņā pieejamas bērnu aprūpes pieejamība.
- Jauktu ģimēnu atzīšana var palīdzēt vientuļajiem vecākiem veidot jaunas mājsaimniecības pēc izšķiršanās, vienlaikus atzīstot, ka patēvi/pamātes var veicināt bērna labklājības uzlabošanos jauktās ģimenes.
- Subjektīvo labklājību var uzlabot politika, kuras mērķis ir palīdzēt gados jauniem pieaugušajiem pamest vecāku mājas un dzīvot neatkarīgi.
- Kopā dzīvošanas shēmas var nodrošināt jauniešiem izmaksu ziņā pieejamu neatkarīgu mājvietu un mazināt vientulību un sociālo atstumtību, arī gados vecākiem cilvēkiem, ja šādi projekti klūst finansiāli pieejami.

Papildu informācija

Ziņojums "Mājsaimniecību sastāvs un labklājība" ir pieejams vietnē <https://eurofound.link/ef19040>.

Izpētes vadītāja: Eszter Sandor

information@eurofound.europa.eu